

NUB SARAJEVO

B

71

I 16095

110/411
16095
K R A T K A

Z E M L J O P I S N A P O Č E T N I C A

S D O D A T K O M

O

B O S N I

Za niže učione

uredjena

po

F. Ž. F.

*Janko Joređić
Gymnazijski učitelj*
U Vilajetskoj štampariji u Sarajevu

1869.

K R A T K A

ZEMLJOPISNA POČETNICA

S DODATKOM

B O S N I

Za niže učione

uredjena

po

F. Ž. F.

U Vilajetskoj štampariji u Sarajevu

1869.

K R A T K A

ZEMLJOPISNA POČETNICA

S DODATKOM

O

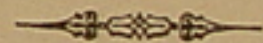
B O S N I

Za niže učione

uredjena

po

F. Ž. F.

U Vilajetskoj štampariji u Sarajevu

1869.

K R A T K A

ЗЕМЕЛНОПИСНА ПОСВІТНИЦА

С ДОДАТКОМ

1905

B O S N I A

INV. Broj 90613

F. Ž. F.

U Vlastelckoj štampariji u Sarajevu

1883

Preuzvišenomu i Čestitomu Gospodaru

OSMAN ŠERIF PAŠI

Valiji vilajeta bosanskoga

VLASTNIKU REDA OSMANIJE PRVOG STEPENA

itd. itd. itd.

Sponiznim štovanjem prikazano

od

F. Ž. F.

Preuzvišeni i Čestiti Gospodaru!

VASEGA PREUZVIŠENOGA GOSPODSTVA dobroti najviše moramo blagodariti, da smo od NJIOVOG VELIČANSTVA sjajnog cara ABDUL AZIZ KAHNA pomoć dobili da možemo podignuti i otvoriti učionu za rimokatoličku mladež u Sarajevu. Ovu našu blagodarnost živo želili bi nezaboravim znakom VAŠOJ PREUZVIŠENOSTI posvedočiti, zato se ja u ime mladeži ovaj mali darak, koj je njezinoj nauci namjenjen, spomeni Vaše Preuzvišenosti najpokornije posvetiti, i pod pokroviteljstvo VAŠEGA GOSPODSTVA podneti usudjujem.

U najdubljoj odanosti

Sarajevo dne 3. Prosinca 1868.

VAŠEGA PREUZVIŠENOGA GOSPODSTVA

najponizniji sluga

Franjo Ž. Franjković.

Prizvani i Čestiti Gospodaru!

VASRGA PREUZVISENOGA GOSPODSTVA
 najviše molimo blagodatiti, da smo od NJOVOG VELICAN-
 STVA sijnog cara ABDEL AZIZ KAHAN pomog dobili da
 moćno podignuti i otvori učionu za vimbakatičku mladež
 u Sarajevu. Ovu našu blagodatnost živo želili bi nezaboravim
 znakom VASOJ PREUZVISENOSTI prosvetiti, zato se ja
 u ime mladeži ovaj mali darak, koj je njezinoj danci nauje-
 njen spomeni Vase Prizvaničnosti najpokornije posvetiti,
 i pod pokroviteljstvo VASRGA GOSPODSTVA podignu

I najdubljom odanosti

Sarajevo dne 8. Prosinca 1868.

VASRGA PREUZVISENOGA GOSPODSTVA

u pismu stupa

Frano Š. Krišković

GDJE JE ŠTO.

GLAVA I.

Uvodni pojmovi.

	Strana
§ 1. Zemljopis i njegovo razdielenje	7.
§ 2. Nebeska tielesa	—
§ 3. Zvezdovje	8.
§ 4. Sunčana sastava	—
§ 5. Sunce	—
§ 6. Mjesec	9.
§ 7. Pomrčanje sunca i mjeseca	—
§ 8. Zemlja	10.
§ 9. Slika zemlje	—
§ 10. Razdielenje zemaljske kugle	11.
§ 11. Pasovi zemlje	12.
§ 12. Zemljopisna mjera širine i dužine	12.
§ 13. Zrak	—
§ 14. Voda	13.
§ 15. Doticaj zemlje i mora	13.
§ 16. Razni pojmovi u obziru kopna	14.
§ 17. Razni pojmovi u obziru vode	—
§ 18. Veličina kopna i mora	15.
§ 19. Razdielenje zemlje i mora	—
§ 20. Lice površja zemaljskoga.	16.

GLAVA II.

Slika stranah svieta.

§ 21. A. Europa	—	17.
§ 22. B. Azija	—	23.
§ 23. C. Afrika	—	26.
§ 24. D. Amerika	—	27.
§ 25. E. Australija	—	30.

GLAVA III.

A. Tursko carstvo.

BOSNA

1. Medje

2. Gore	—	33.
3. Pučanstvo	—	—
4. Razdielenje	—	—
5. Znatnija mjesta u Sandžaku Sarajevskom	—	34.
6. Znatnije rijeke	—	37.
7. Jezera i bare	—	39.
8. Znatne ravnice i polja	—	—
9. Upravljanje	—	—
10. Različni proizvodi	—	41.
O čovjeku	—	42.
Broj ljudi i njiovo razdielenje po svijetu	—	43.
Administrativno razdielenje vilajeta i pučanstva	—	44.
Najznamenitiji gradovi svih stranah svijeta.	—	45.

GLAVA I.

Uvodni pojmovi.

§ 1. Zemljopis i njegovo razdielenje.

Zemljopis ili Geografija je nauka, koja nas uči poznavati zemlju. Dieli se na naravni, politički, i matematički zemljopis.

Naravni zemljopis govori o ustrojenju površja zemaljskoga i o stvorenjih tjelesnih na njemu, kako su u prostoru razdieljeni, politički opisuje zemlju kao obitalište ljudi, a matematički uči nas poznavati zemlju po njezinomu obštemu svojstvu, slici gibanju i veličini.

§ 2. Nebeska tielesa.

Neizbrojena tielesa, koja su uneizmjernom prostoru svijeta nazivaju se nebeska tielesa, ili zvijezde. Iz njih je složen svemir. Diele se pako na zvijezde nepomične, i zvijezde pomične.

Zvijezde nepomične nazivaju se one zvijezde, koje svoje mjesto ili posve nemienjaju, ili ga mienjaju tako neznatno, da se ni opaziti nemože; Zovu se drugače i sunca, budući svoju vlastitu svietlost imaju, koja se pri svoj tolikoj daljini razabrati može.

Zvijezde pomične nazivaju se one zvijezde, koje se oko sunca u različnoj daljini vrte i kretju, od kojega svietlost i vrućinu dobivaju.

Zvijezde pomične diele se još na:

Glavne, koje se okretju neposredno oko nepomičnih; drugo-
tne (sathelites) koje obilaze oko glavnih nu ujedno šnjimi vrte se i oko sunca.

Izvan pomičnih zvijezdah vrte se oko sunca još jedna vrsta od zvijezdah, naime repaticae, tako nazvane od one svietlosti koja se oko njih, na podobu metle vidi. Od repaticah samo znamo toliko, da se u različnoj daljini u posve dugoljastih krugovah oko nepomičnih okre-

tju, da se riedko vide, da su sjajnije čim su suncu bliže, i da se većinom iznenada pojavljuju. Pomične zvijezde i repatice, budući da ne prestano svoja miesta mienjaju, zovu se i zvijezde bludeće.

§ 3. Zvezdovje. (Sternbild.)

Više ujedno skupljenih zvezdah čine zvezdovje. Na stazi po kojoj se zemlja kretje nalazi se 12 zvezdovja: Evo im imena:

Ovan, bik, bliznaci, rak, lav, dievojka, vaga (tere-
zije), štipavac, strieljac jarac, vodenjak, (daždjenjak), ribe.

§ 4. Sunčana sastava.

Ukupnost onih pomičnih zvezdah, mjesecah i repaticah, koje tako rekuć okružujući sunce, oko njega se vrte, i od njega svietlost i toplinu dobivaju, zove se sunčana sastava (systema solis.) Za nas je važna ona, na koju naša zemlja spada. A to je sastava našega sunca. O ovoj sastavi sunca vladalo je kod starih, kao što još i sada kod prostoga puka, krivo mnienje: da zemlja u sriedini svjeta nepomična stoji, i da se oko nje sunce i ostale zvezde vrte; ovo mnienje uredio je i branio je drugoga vjeka Claud. Ptolomej, grčki zvezdoznanae, i zato se je po njem prozvala sastava Ptolomejova. Godine pako 1543 proglasi učeni kanovik Fraunburgski Nikola Kopernik da sastava Ptolomejova nevalja, i dokaza neoprovzivimi razlovi da sunce stoji; i da se sve k' njemu spadajuće pomične zvezde, dakle i zemlja naša, okolo sunca vrte; a izvan toga, da se još i oko osovine svoje svaki dan po jedanput okretju; ova sastava zove se: sastava Kopernikova (systema Copernici.) Tosu Galileji, Kepler, Newton, i drugi veliki muževi trudeći se priznali, budući se po njoj samo veličanstveni nebeski prizori dovoljno raztumačiti dadu.

Svaka sunčana sastava ima svoje neke zvezde, tako isto i naše sunce ima nam dosad poznate sliedeće:

1 Dobropas. (Merkur) 2. Danica. (Venera) 3. Naša zemlja, sa svojom drugaricom. 4. Davor (Mars) 5. Perun (Jupiter) sa četiri drugarice 6. Gladoliet (Saturn) sa 7 drugaricah. 7. Nebesnik (Uran) sa 6 drugaricah. Osim ovih ima još dosta sitnih zvezdah. Sve se pako okretju i gibaju oko stajačicah po stalnih zakonah.

§ 5. Sunce.

Sunce nam se ukazuje kano veliko okruglo svjeteće tielo i premda je za nas od velike znamenitosti; nemožemo upravo reći ka-

kovoje u sebi. Na našu zemlju djeluje tim, što joj daje svietlost i toplinu.

Sunce se nalazi u sriedini naše sunčane sastave, i mi nevidimo da bi se ono gibalo, osim oko svoje osovine.

Što se pako u različito vrieme dana, na različnim mestima vidi, to otuda dolazi što se zemlja oko sunca okretje.

Onaj kraj ili ona strana svieta, gdje sunce 21 Ožujka i 21 Rujna prividno izilazi, zove se iztok, a naprotiv zapad. Okrenemo il se k' iztoku, tad imamo na desnoj strani pol dana, ili jug, a na lijevoj pol noći ili sjever.

Osim ovih glavnih stranah, mogu se i druge označiti.

§ 6. Mjesec.

Mjesec je drugotni planet naše zemlje, 52 hiljade miljah od zemlje udaljen, a 50 putah manji nego je zemlja, i samo zato čini nam se tolik što je izmedju svih nebeskih tielesah našoj zemlji najbližji. On neima svoje svietlosti već ju kao i druge pomične zvezde od sunca dobiva.

Mjesec obidje zemlju u 27 danah i 7 satih; tada povrati se opet na ono mjesto, odkud se je krenuo bio. Buduć pako da je sunce za ovih 27 danah prividno prevalilo luk od prilike 28 stupanjah zato mjesecu, da bi i prama suncu došao u isti onaj položaj; u kojem je odprije bio treba još dva i pol dana; tako dakle ukupno u 29 i pol danah navrši sa svime svoj put, i ujedno jedanput se okrene oko svoje osovine.

Čas toga vrtenja zove se mjesečni mjesec. Mjesečna godina.

Brojenje naših mjesecih.

Kada se mjesec okretje oko zemlje i sa zemljom oko sunca to dojde kadkad u takav položaj, da ga ništa nevidimo — mladji — a kad kad u takav, da mu vidimo samo četvrtinu, ili polovicu ili tri četvrtine, a napokon u takov da ga vidimo sasvim pun užba.

Ako ga dobro motrimo opazujemo po njemu nekakove crne točke, koje nisu ništa drugo koliko se bar misli nego doline, brda i gere

§ 7. Pomrčanje sunca i mjeseca.

Pomrčanje sunca i mjeseca je naravna stvar. Kada mjesec potamjenu svoju stranu k nama obratja t. j. kad je mjena, događa se kad i kad da mjesec dopade medju sunce i zemlju tako da nam se

sunce zastre; ovo po mjesecu prouzročeno potamnjene sunca zove se pomrčanje sunca. Naproti kad je užba događa se kadikad, da zemlja dopade upravo medju sunce i mjesec tako, da siena zemlje pade na mjesec, potamni ga ili svega ili jedan dio od njega: ovo po zemlji prouzročeno potamjenje mjeseca, zove se pomrčanje mjeseca.

Pomrčanje može biti podpuno ili posobno, kao što sunce ili mjesec potamni sasvim ili potamni samo jedan dio, ili može biti još kolobarno, t. j. kad samo sriedina potamni, a krajevi se vide.

§ 8. Zemlja.

Zemlja je glavna pomična zvijezda našega sunca.

Ona se okretje prvo oko sebe, a drugo, sa svojom drugaricom (mjesecom) oko sunca. Dok se sama oko sebe okrene, potrebuje 24 satah, otud dan, i noć, jutro, poldan, i večer. Dok se pako oko sunca naokolo okrene, potrebuje 365 danah, 5, satih, 48 minutah, i 48 sekundah. Kad je na jednoj polovini dan, onda je na drugoj noć. Zemlja se okretje od zapada prama iztoku dugoljastom — tako zvanom ekliptičnom — prugom. Poradi svoga oko sebe same vrtenja je na stožerih ponešto pljosnata i ugnjetena.

§ 9. Slika zemlje.

Kad zemlju površno pogledamo, čini nam se da je ravna i pljosnata; nu ako ju znanstveno razmotrimo uvierit ćemo se, da nije ravna i pljosnata, već da ima sliku lopte (kugle) na kojoj većinom voda leži. Evo razlozi:

1. Sjena što ju zemlja baca prigodom pomrčine mjeseca na mjesec, je okrugla.
2. Sunce i nekoje zvijezde neizilaze uvijek na istom mjestu.
3. Putujućim od juga k sjeveru i obratno, ginu neke zvijezde a druge im se opet ukazuju.
4. Kada se približujemo visokim predmetom, to im najprije vidimo najvišje česti, zatim srednje, a najposlie najnižje, a kada se od njih udaljujemo, gubimo ih počam od doljnih čestih.
5. Nekoji ljudi oploviše već više put zemlju.
6. Sva nebeska tielesa ukazuju nam se u okrugloj slici, pa mora da je i naša zemlja okrugla.
7. Sa svakog miesta zemaljskoga površja, vidimo neku stranu neba, o kojoj nam se čini, da se na najdaljih krajevih dotiče zemlje,

i da čini neki krug. (Obzor — Horizont).

§ 10. Razdielenje zemaljske kugle. (globus).

Ako u misli potegnemo žicu po sredini zemlje, i to tako, da se ta žica jednim i drugim koncem dotiče površja, tad se ona zove promjer zemlje. (Diameter)

Mi se možemo u misli predstaviti promjer sa svakoga mjesta na zemaljskom površju, promjerah može dakle biti nebrojeno mnogo. Promjer zemlje čini u dužini po prilici 1720 miljah — Promjer zemlje, potegnut od sjevera k jugu, zove se zemaljska osovina. Oko nje se zemlja okretje. Ako pako oba konca zemaljske osovine u misli produžimo do tvrdine nebeske, dobit ćemo osovinu svieta oko koje se cje-la nebeska tvrdina privrdno okretje.

Konci zemaljske osovine zovu se stožeri ili poli. Sjeverni stožer ili sjeverni pol, južni stožer ili južni pol, arktički, antarktički pol. Potegnuta pako žica oko zemlje u jednakoj daljini od obadva stožera, zove se polutnik ili jednačitelj (aequator) i djeli zemlju na dvie jednake polutke. — Sjeverna i južna polutka.

Polutnik se dieli kano svaka okružna žica na 360 stupanjah. Stupanj na polutniku ima 15 zemljopisnih miljah, cieti dakle polutnik 5.400 četvorne milje.

Polutnik naznačuje i obhod zemlje.

Ako se promjer zemlje umnoža obodom, dobit će se veličina površja zemaljskoga, naime 9.280.000 četvorne milje.

Kolobari, koje si predstavljamo usporedno polutniku, zovu se uzporednice (Paralleles). Čim se više približuju stozeru, tim postaju manje. Izmedju uzporednicah, kojih se možemo misliti neizbrojenu množinu treba nam zapamtiti sljedeće:

1: Obe obratnice, stožerna ili rakova, i južna ili jar čeva, od polutnika 23 s. odaljene.

2. Obe stožernice 23 s. od polah odaljene.—Sjeverna, južna stožernica. Ona okružna žica, koja prolazi kroz oba stožera i dva puta jednačitelja sječe zove se poldnevnik (meridijan), Poldnevnikah može biti neizbrojeno; od stupnja do stupnja misli se na polutniku sve po jedan poldnevnik, i svi ljudi; koji živu pod istim poldnevnikom, imaju pol dana u isto doba, odatle ime.—Uzima se dakle 360. poldnevnikah. Svaki poldnevnik dieli zemlju na dvie polutke, iztočna i zapadnu. Za nas je važan, koji najmanje trga kopna, a to je otoka Ferro.—

za Francuze koji pada preko Pariz-a, za Engleze, preko Greenwich-a. Sriednja daljina zemlje od sunca čini 20.000 miljah.

Ono mjesto koje je ravno nad našom glavom na nebeskom površju, zove se temenjāk, (zenith). Njemu naproti je podnožnjāk (nadir.)

§ 11. Pasovi zemlje. (Zone)

Dvovrstni ovi uzporednici diele svekoliko površje zemaljsko na pet pasovah, naime:

1. Vrući pās, s jedne i s druge strane jednačitelja tja do obratnicah.

2. Umjereni pās, sjeverni i južni. Sjeverni se proteže na sjevernoj polutini od obratnice rakove do stožernice; a na južnoj, od jarčeve, do južne stožernice.

3. Studeni pās, sjeverni i južni, medju stožernicama i stožerom koje na sjevernoj, koje na južnoj polutini.

Opazka. Oni ljudi, koji stanuju s nami na istoj uzporednici, ali 180 s. dalje, zovu se naši uzdomci; koji stanuju na istom poldnevniku, nu toliko stupanjah polutniku na jugu, koliko smo mi na sjeveru, i obratno, zovu se naši protudomci, oni pako koji stauju onde, gdje se, sječe poldnevnik naših uzdomacah, i uzpordnica naših protudomacah zovu se naši protunožci.

§ 12. Žemljopisna mjera širine i dužine.

Položaj predmetah na zemaljskom površju ustanovljuje se po njihovoj daljini od jednačitelja i od prvog poldnevnika:

1.) Daljina kojega mjesta od jednačitelja prama stožeru, zove se njegovom, širinom. Širina je sjeverna, ako je mjesto na sjevernoj polutki; ako je na južnoj polutki; tada se širina zove južnom

2.) Daljina kojega mjesta od prvog poldnevnika, zove se njegovom dužinom.—Dužina je pako ili istočna ili zapadna, prema tomu, kako leži mjesto, na istočnoj ili zapadnoj polutki:

§ 13. Zrak.

Zrak je pružno tekuće i prozračno tielo koje zemlju oda svuda okružava. Čini zrakokrug, šuplja kugla. Zrakokrug oko zemlje, pun je parami, — zato se zove parokrug,—(Aether.) Zrak je tim teži, čim je zemlji bliži.—Sunčani zraci griju bolje onaj zrak štoje bliže zemlje nego onaj što je odaljeniji: redji. Buduć da sunčani zraci negriju jed-

nako svega zraka, zato često biva u parokrug, da se studeniji zrak miče k toplijemu, da se povrati ravnotežje. Tim nastalo gibanje u parokrug zove se vjetar. Silni vjetar, zove se bura ili oluja. A kad je zrak jednakim načinom ugrijan, onda stoji u ravnotežju, i tad je tišina što medjutim riedko biva.

Po strani od koje vjetar duva, razlučuje se i vjetar—iztočnjāk—zapadnjāk—jug—sjever.

§ 14. Voda.

Voda je prozračna kapljevinā, kad je kemički čista bez teka i mirisa. Ona se nalazi na zemlji:

1. u velikoj suvišnoj množini—kano: more (ocean), i kao takovo oblijeva kopno.

2. kano izvor, potok, rijeka, i t. d. i tu je obkoljena kopnom.

3. u slici kiše, sniega, leda, grada i t. d.

More izpunjuje najdublja mjesta površja zemaljskoga, te ima ravno površje. Morska je voda slana i tamno zelena. Ona se neprestano giblje, što se najbolje vidi na obalah, na urednom padanju i rastenju. Padanje mora zove se oseka, rastenje plima. Svako traje 6. sati. Morska voda ima na sebi neku vodenu kožiču, koja prigodom silne bure kad kad se razdre, te se more poput viharice diže.

§ 15. Doticaj zemlje i mora.

Zemlja i more dotiču se medjusobno. Ono mjesto gdje se dotiču zove se obala. Udaranje talasah o obalu, imenuje se mlat..

1. Gdje se veliki komadi zemlje skupa drže, zove se kopno.

2. Manji komadi zemlje, koje voda od svih stranah obkoljuje zovu se otoci. Takovih više zajedno ležećih otokah čine otočje. Ona pako strana mora, u kojoj leže, zove se otočno more, ili archipelag.

3. Manji komadi kopna prodirući u more, koi su sa tri strane od mora obkoljeni, zovu se poluotoci. Jako uzki poluotoci nazivaju se rata ili šila.

4. Visoki vrh nad morem zove se rt.

5. Uski komadi zemlje spajajući više komadi kopna, i djeleć ujedno dva mora, zovu se prečbe, tiesna.

6. Dio mora, koji daleko od kopna leži zove se pučina. More nije svud jednako duboko. Na nekih mjestih diže se dno mora tja do površja, i čini plitčine, ili sušine.

7. Strane mora prodirućeu kopno, zovu se zalievi, vrlo velike strane, nazivaju se medjuzemna mora, male pako, morske drage zatoci.

8. Uzke strane mora, koje dva mora spajaju, zovu se putevi tiesna, kanali, vrata.

Opaska. Po dnu mora raste takodjer raznovrstno bilje (trave.)

§ 16 Razni pojmovi u obziru kopna.

Povišenost zemlje naziva se brdo. Mala povišenost zove se brežuljak. Najvišji vrh, glavica. Hrbat visokih gorah, na kojem se vode diele — t. j. da se sa jedne strane na jednu, a sa druge na drugu stranu vode slijevaju, — zove se bilo.

Doljna strana gore zove se podnožje. — Gore koje su sviekovitim sniegom pokrivena, zovu se sniežnici; a one koje su ledom bez da se raztapa, ledenici. — One gore koje vlastitom svojom silom, vaju, dim, kamenje i ostala iz svojeg krila rigaju, zovu se ognjevitei gore. (vulkani.) A šupljevinu na koju lavu izbacuju, naziva se rigalo (krater).

Nasuprot veća okolina na kojoj neima znamenita brežuljka il dola, zove se ravnina. Nižja ravnina od površja mora, ili za malu razliku uzvišena, naziva se nizka ravnina. Preko 1000 i više s. nad površjem mora ležeća ravnina, zove se visoka ravnina ili visočina.

Doline koje su od gorah obkoljene, zovu se kotli. Tiesni proazi med gorami nazivaju se: klanci, (grotla).

§ 17. Razni pojmovi u obziru vode.

Vode se diele na tekuće i na mrtve, Tekuće zovu se one koje teku. Ležeće zovu se one, koje neteku već leže.

Ležeće imaju različna imena, kako je koja veća ili manja. Veće se ležeće zovu jezera, a manje: ribnjaci, bare močvare, lokve. Mjesto gdje voda iz zemije iztiče, zove se vrielo, vrutak, izvor.

Iz vriela iztiče rijeka potok, potočić. Potoci, koji samo kadkada teku, zovu se bujice. Iz potokah postoju takodjer rijeke, iz rijekah velike rijeke. — Gornji: srednji doljni tek rijekah. — Izdubine kojimi teku potoci i rijeke, zovu se korita. Najdublja žljebina u koritu zove se matica. Okrajak zemlje užduž korita, zove se brieg. — Desni, lievi brieg —.

Brzina teka, koju uzrokuje položnost zemlje zove se pad.

O rijeci, koja brzo teče, velimo brza, a o onoj koja polahko teče, velimo da se vuče, ili da tiho, lieno teče.

Gdje voda jako brzo teče, tomu se veli, brzica.

Ako voda naglo pada svisoka mjesta na niže, onda postaje slap, vodopad.

Ono mjesto, gdje se rijeka izlieva zove se uštje. Ako se rijeka blizu uštja raztiče na nekoliko trakah, onda postaje raztočno ili deltasto uštje.

Sav tek potoka ili rijeke od vriela do uštja čini njezin razvoj; a najkratja odaljenost vriela od uštja zove se ravna daljina.

Rijeka, koja druge u se prima, zove se glavna rijeka, a one, koje prima, zovu se pritoci.

Rijeka, koja se izlieva u more, pošto je samo neznatnu dužinu protekla, zove se primorska rijeka.

Rijeke ponornice jesu one, koje se neizlievaju ni u more ni u druge rijeke, s kojimi bi došle do mora, već se gube u ponorih, jarugah, i jezerih.

Glavna rijeka čini sa svojim pritoci i sa zemljami, kojimi protiču, jedno porječje.

Sve rijeke izlievajuće se u jedno more čine sa zemljami, koje natapaju, jedno pomorje.

Medje pomorja i porječja zovu se predieli.

Umetno načinjeni prokopi, koji spajaju ili rijeku s rijekom, ili rijeku s morem, zovu se prokopi ili kanali.

§ 18. Veličina kopna i mora.

Najveći dio zemaljskog površja, zauzima more. Veličina je mora prama veličini kopna kano 3: 1; t. j. more je triput veće od kopna.

Ako prispodobimo kopno i more na jednoj i drugoj polutki, onda će mo opaziti:

1. Da se kopno u najvećoj gromadi nalazi na istočnoj polutki.
2. Da je tako isto i na sjevernoj polutki mnogo više kopna, nego na južnoj. Prama sjeveru se kopno širi, a prama jugu se uži na spodobu klina.

3. Da se na sjeveru kopno kopnu bliži, a na jugu da se kopno od kopna oddaljuje.

§ 19. Razdielenje zemlje i mora.

Cielo površje zemaljsko razdieljuje se na 5 dielah: Europu, Aziju, Afriku, Ameriku, i Australiju. Ovih pet dielah zovu se strane svieta; Ostalo je od mora pokriveno. Europa, Azija i Afrika zovu se stari sviet, Amerika i Australija novi. More se takodjer na 5 dielah razdieljuje: Atlantičko, Veliko ili Tiho, Indičko, Sjeverno ledeno, i Južno ledeno.

	Veličina	kopna	i mora.		
Europa	ima 170.000 četv. milj.	— Atlantičko	ima 1,626.500	č	m
Azija	" 750.000 "	" — Veliko	" 3,260.000	"	"
Afrika	" 550.000 "	" — Indičko	" 1,300.000	"	"
Amerika	" 740.000 "	" — Sjeverno ledeno	" 263.000	"	"
Australija	" 140.000 "	" — Južno ledeno	" 387.000	"	"

§ 20. Lice površja zemaljskoga.

Na površju zemaljskomu nalaze se sad gorovite pokrajine, sad uzvisite ravnine, sad opet nizine. Ti su pako različni oblici, jezera, i rijekami izpretrgani i izpreplitani.

Visine i nizine diele se po prilici ovako

	Visine.	Nizine.
U Europi	45.000 četvornih miljah —	— 115.000 četv. milj.
" Aziji	500.000 " " —	— 300.000 " "
" Africi	360.000 " " —	— 170.000 " "
" Americi	260.000 " " —	— 400.000 " "

Kako su visine i nizine u Novoj - Holandiji razdieljene, nije nam poznato. Nu po onomu sudeć što se je dosad doznalo, smijemo zaključiti, da je i tude slika nizinah mnogo jaća, nego što je i u drugih stranah svieta.

GLAVA II.

Slika stranah svieta.

§ 21. A. Europa.

Europa čini sjeverozapadni dio kopna na istočnom polutku. Na više stranah prodire more unj, i čini mnogo veći i manji poluotokah. Medje današnje Europe jesu sljedeće:

Na sjeveru, sjeverno ledeno more, na iztoku uralaska gora, na jugu sriedozemno i crno more, na zapadu atlantičko more.

Poluotoci:

1. Na S. Kaninski, Kolski, — 2. Na Z. Skandinavski, (sjeverozapadna strana Europe) Danski, (prijajšnjemu na jugu), Bretanjski (takodjer dalje na jugu), 3 — Na J. Pyrinejski, (južno zapadna strana Europe), Talianski, (pod polutnikom skandinavskoga), Balkanski (prijajšnjemu na iztoku) sa Moreom, i Taurički (pod polutnikom kaninskoga).

Rtovi i glavine:

1. Sjeverni rt, (Nordkap) — najsjevernije mjesto skandinavskoga poluotoka na jednom otoku. — 2 Rt Nordkunn, — na obali skandinavskoga poluotoka — 3 Rt Landsend, - najjužniji konac velike Britanije. — 4 Rt La rocca, i 5 Rt Finistere, najzapadniji konci pyrinejskog poluotoka, — 6 Rt Sv. Vincenta, — najjužniji konac na zapadu. — 7. Rt Tarifa — najjužniji konac pyrinejskoga poluotoka — 8. Rt Matapan - na Morei —.

Zemlje:

1. Švedska, 2. Norvežka - (skandinavski poluotok). 3 Danska (danski poluotok). 4 Nizozemska. — 5 Belgija. — 6 Francuzka. — 7 Otoci velike Britanije. — 8 Portugalska. — 9 Španjolska. (pyrinejski

poluotok) 10 Italija. 11 Turska. 12 Grčka. 13 Ruska. 14 Švajcarska. 15 Austrija. 16 Pruska sa sjevernim nemačkim savezom. 17 Južna Nemačka.

Mora i zalievi:

1. Sjeverno ledeno more djel mu je: bijelo more. 2. Sjeverno more (Nordsee)-Njemačkim zemljama na sjeveru, diel mu je: Zuydersee blizu nizozemske—3. Kattegat i Skager Rak medju Danskom i Skandinavijom—4. Sund-mali i veliki Belt. 5. Baltičko more medju Ruskom Danskom, Švedskom, diela su mu: a) botnički zaliev—najsjeverniji dio b) čuhonski zaliev — najiztočniji dio c) rižki zaliev — čuhonskomu na jugu- 6. Kanal La Manche — Bretanjskomu poluotoku na sjeveru. 7 Biskajsko more i biskajski zaliev — Pyrinejskomu poluotoku na sjeveru. 8. Sriedozemno more — medju Europom, Azijom i Afrikom, diela su mu: a) genuanski zaliev, b,) toskansko ili tyrrhensko more — na zapadnoj obali Italije c, Jonsko more i tarentinski zaliev — medju Italijom i Grčkom, d), Sinje more — medju Italijom, Austrijom i Turskom, e. Grčko more — medju malom Azijom, Grčkom i Turskom. 9. Marmara — prijašnjemu na sjeveroiztoku. 10. Crno more, — medju Ruskom, Kaukazkom, malom Azijom, i Turskom, 11 Surožko ili Azovsko, — krimskim poluotokom odeljeno od prijašnjega.

Otoci:

1. Novaja zemlja, na sjevero istočnoj obali Evrope.
2. Špicberga najsjeverniji otok, medju dosad poznatima.
3. Islandija, pod ferrskim poldnevnikom.
4. Britansko otočje: a, velika Britanija i b, Irska. (dieli ih irsko more.)
5. Hebridsko otočje Irskoj na sjeveru.
6. Farsko otočje hebridskome na sjeveru.
7. Orkadsko otočje, nedaleko od sjeverne škotske obale.
8. Škotski otoci prijašnjemu na sjevero istoku.
9. Danski otoci: Seeland Finnen, Lalaand, poluotoku na iztoku
10. Rana sjeverno nemačkom savezu na sjeveru.
11. Gothland u Baltu.
12. Ezelj u, uštju rižkoga zalieva.
13. Pithuski otoci: Formentera i Ivica u sriedozemnom moru
14. Balearski: otoci: Mallorca i Minorka, na iztoku Španije.

15. Sardinija i Korzika, prijašnjim na iztoku.
16. Sicilija i njoj na sjeveru: liparski otoci na južnom koncu.

Italije.

17. Malta na jugu Sicilije.
18. Jonski otoci: Kerf i Kefalonija u jonskom moru.
19. Kandija na jugu grčkog mora.
20. Cykladski otoci: Paros, Antiparos, Delos, Naksos u zapadnoj strani grčkog mora.
21. Negroponte, prijašnjmi na sjeverozapadu.
22. Stalimene — u sjevernoj strani grčkog mora.

Jezera:

1. Ladoga, Onega, Čadsko, Saimansko blizu čuhonskog zalieva
2. Wenersko, Mälarsko, Wettersko, — medju Skagerakom i Baltom u Švedskoj.
3. Bodansko, Züriško, Vierwaldstädtersko, Genevsko Neuenbursko u Švajcarskoj.
4. Veće jezero Komansko, Gardsko u sjevernoj Italiji.
5. Blatno, Nežidersko u Ugarskoj.
6. Attersko i Traunsko u Anstriji
7. Plitvička jezera u Hrvatskoj.
8. Cirkničko i Bohinjsko, u Kranjskoj.

Rjeke:

- U Sjeverno ledeno pomorje.
1. Pečora, teče: S. Ruskom.
 2. Dvina, postaje iz dvajuh izvornih potokah; teče: S Z. Ruskom.
- U Atlansko pomorje.
1. Neva, spaja Ladogu s čuhonskim zalievom; teče u Balt.
 2. Duna, utiče u Rižki zaliev.
 3. Niemen, na južnom Čudskom jezeru, teče: Ruskom i Pruskom.
 4. Visla, teče: Austrijom Ruskom i Pruskom. U nju se izlijevaju: San i Bug.
 5. Odra, ide: Austrijom i Pruskom. U nju utiče sdesna Varta a slieva Nisa i Bobra.
 6. Laba, teče Austrijom i Nemačkimi zemljami. U nju utiču

- Vltava, Ogra, Mulda, Sala, Jizera, Havela sa Sprevom
7. Vezera, teče Njemačkimi zemljami. Unj utiče: Allera.
 8. Rajna: teče Švajcarskom, Njemačkimi zemljami Francuzkom Nizozemskom. U ujū utiču: Aara, Mozela, Nekar, Majna, Siega, Lahna Rura i Lipa.
 9. Temza, u Englezkoj.
 10. Moza, teče: Francuzkom, Belgijom. i Nizozemskom.
 11. Šelda u Belgji.
 12. Seina, teče: Francuzkom u Kanal u nju utiču: Marna, Yonna.
 13. Loira, teče: Francuzkom. U nju utiču Allier Cher i Vienna.
 14. Garonna, teče Francuzkom; u nju utiču Tare, Lot, Dordogne
 15. Adoura, u jugozapadnoj Franzuskoj.
 16. Minho, teče: Španjolskom i Portugalskom.
 17. Duero, teče: Španjolskom i Portugalskom.
 18. Tajo, prijašnjemu na jugu, teče: Španjolskom i Portugalskom
 19. Guadiana, teče Taju na jugu skoro jednakim pravcem.
 20. Guadalquivir, prijašnjem na jugu, teče Španjolskom.
- U Sriedozemno pomorje.
1. Iber, teče: Španijom.
 2. Rhodan, teče: Švajcarskom i Francuzkom, unj utiču: Saona Isera i Duranca (Dürans).
 3. Arno i Tiber, u sriednjoj Italiji, u tyrhensko more.
 4. Pad, teče Italijom u sinje more, unj se izlievaju: Ticino, Adda, Oglio i Mincio.
 5. Ečava, takodjer u sinje more.
 6. Dunav, (najvišja rijeka Europe) teče: Njemačkimi zemljami, Austrijom i Turskom, unj utiče: Illera, Lech, Inn, Enza, Lajta, Raša, Drava, Sava, Naaba, Morava, Vag, Gron, Tisa Aluta, Prut. U crno more.
 7. Dniestar, Ruskom u crno more.—
 8. Dniepar, teče: Ruskom, unj se izlievaju: Berezina, Pripetj, i Desna — u njegovo uštje. Bug.—
 9. Don, unj utiče: Donec, ide Ruskom u Surožko more.
 10. Volga, Ruskom, u nju utiču: Kama i Oka.
 11. Ural na medji Europe i Azije.—
- Gorja:
Najznamenitija gorja jesu: I. Alpi. Razlučujemo zapadne Alpe

u Francuzkoj i Italiji, sriednje, u Švajcarskoj, i iztočne u Nemačkih zemaljah i Austriji. Najvišji Vrhunci na Alpah jesu, a) Montblanc — u jugoiztočnoj Francuzkoj, b) Monte Rosa — na italskoj švajcarskoj medji, c) Snježnik, — u najiztočnijoj strani Alpah.

2. Apenin, vuče se italskimi državami. Najvišja brda jesu: a) Gran sasso, uštju tibra na sjeveroiztoku, Etna ognjevita zemlja u Siciliji — c) Vezuv — blizu Napulja.

3. Balkan, na balkanskom poluotoku. Razlučujemo a) Srbsko hrvatsko bosansko gorje. Najvišja brda jesu: a) Planina Koprilnica b) Zec planina. c) Sutinska, d) Kopaonik u Srbiji, e) Bielašnica. Žleb kosa i Šara planina. Najvišja brda jesu 1) Koritnik, 2) Krivosija 3) Kodilica.

c) Trojanska planina, vrhunci njezini; Pind, Olimp.

d) Stara planina, ova se dieli na veliki i mali Balkan.

4. Tatre ili Karpatska gorja, izmedju Ugarske i Galicije. Najvišja brda jesu: Ruska bojana, Lomnički šilj i Budas.

5. Hercinsko gorje, počima na francuzkoj nemačkoj medji, pa dopire tija do Tatrah. Razlučujemo: Smriekovnjak, Česku šumu, i Šumavu, Krušnu goru, Krkonoše, Durinsku šumu, Crnu šumu.—

6. Francuzko gorje, vuče se južnom, iztočnom i sjeveroiztočnom Francuzkom. To gorje ima različnih imenah. Sevene — u južnoj Francuzkoj — Auvergnske gore, Vogesi, — blizu Rajne — Ardene uz belgičku medju.

7. Pyrineji, na granici medju Francuzkom i Španjolskom. Najviše kose jesu: Mulhacen — u Sieri Nevadi, Maladetta, i Montperdu, u Pyrinejih, austursko gorje na Španjolskom sjeveru, —, Sierra Guadarama, medju Tajom i Duerom.

8. Skandinavsko gorje. Proteže se na zapadnoj strani poluotoka od J. k. S. Oto je srednje gorje. Nosi različna imena, kano: Kjölén (Teln) Fields. Najvišja je glavica Skagestöl.

9. Ural. Na medji Europe i Azije.

10. Gorja velike Britanije i ognjevita zemlja u Islandiji.

Uzvisite ravnine:

U Europi neima vrlo golemi uzvisitih ravninah. Ipak se more napomenuti 1. Španjolska uzvisita ravnina, — usried pyrinejskoga poluotoka, 2. Bavarsko — švabska uzvisita ravnina — medju sjevernim podgorjem Alpah i hercinskimi gorami. Osim ovih ima još nekoliko manjih.

Suvisne nizine:

Cieli sjeverni iztok; naime: Ruska, Pruska i sjeverozapadni dio Austrije, zatim sjever Njemačkih zemaljah, Danska, Nizozemska, čine veliku suvisnu nizinu.

Nesuvisne nizine:

Kovim spadaju 1. Ugarske nizine — uzduž sriednjega dunava. Lombardska nizina — u sjeverozapadnoj Italiji 3. Skandinavska nizina; i još mnoge malašne na ušću nekih rjekah.

Tiesna u Europi:

1. Vajgatski put — na sjeveru kod Novaje zemlje 2. Canal La Manche 3. Svetog Jurja — medju Irskom i Britanskom — 4. Gibraltarska vrata — na jugu Španije 5. Bonifaciev put — medju Corsieom i Sardinijom 6. Put od Mesine, — na iztoku Sicilije 7. Dardanelli na iztoku grčkog mora 8. Carigradsko i Azovsko. (kré).

Glavnija mjesta:

U Rusiji: Petrograd, Brašov Arhangel, Moskva, Kiev, Kazan, Vilna Varšava, Odessa.

„Švedskoj i Norvedskoj: Štokholm, Upsala, Gothenburg, Christianija.—

„Danskoj: Kopenhagen, Altona.

„Engleskoj: London, Manchester, Birmingham, Liverpool, Leeds, Bristol, Edimburg, Glazgow, Dublin.

„Francuzkoj: Pariz, Sione, Marselle, Bordeaux, Rouen, Tolosa.

„Belgiji: Brüssel, Gent, Antwerpen.

„Nizozemskoj: Amsterdam, Rotterdam, Saida.

„U Austriji: Beč, Linc, Gradac, Insbruck, Zlatni Prag, Olo-muc, Lemberg, Budim, Pešta, Zagreb Zadar, Trst, Petrovaradin, Požun, Segedin, Ljubljana, Solnograd Hermanstadt, Dubrovnik. i t. d.

„Švajcarskoj: Bern, Zürich, i Gallen.—

„Turskoj: Carigrad, Adrianopel, Salonik, Sarajevo, Beograd, Bukarest, Jassi, Cetinje. i t. d.

„Grčkoj: Athena.

„Španjolskoj: Madrid, Barcelona, Sevilla, Kadix, Valenza, Salamanca, Granada, i t. d.

„Portugalskoj: Lissabon, Oporto, Coimbra.

„Talijanskoj: Rim, Fiorenza, Napulj, Milan, Mletoi, Turin. Modena, Bologna.

U Pruskoj, sjevernom i južnom niemačkom savezu: Berlin, Hamburg. Kenigsberg, Danzig, Magdeburg, Moguč, Karlsruhe, Frankfurt, München, Regensburg, Tübingen, Mannheim, Hamburg, Baden i. t. d.

§ 22. B. Azija.

Azija leži Europi na iztoku, zato se zove i iztokom ili Orientom. Ona čini glavni dio kopna na istočnoj polutki:

Njezine medje jesu:

Na sjeveru: Sjeverno ledeno more, na zapadu Ural, Crno i Sriedozemno i Crveno more, na jugu Indičko more, na iztoku, Veliko ili tiho more.

Poluotoci:

1. Mala Azija, naproti balkanskomu poluotoku, 2 Arabija, južna strana Azije, 3. Prednja Indija, prijašnjoj na iztoku, Zadnja Indija, Hindostanu na iztoku sa poluotokom Malakkom; 5. Korea na iztoku poduzporednicom male Azije 6. Kamčatka i 7. Čukočkipoluotok oba na sjevero iztoku.

Rtovi i glavine.

1. Sjevero istočni rt na sjeveru; 2. rt Baba, na zapadu u malojoj Aziji, 3. Rt Comorin, južni konac Hindostana, 4. Rt Burus, južni konac Azije i. s. 15. m od polutnika, 5. Rt Romania na Malakki 6. istočni čukočki Rt na S. Jz.

Zemlje.

1. Na sjeveru Sibirija. Na zapadu, Kavkazka, Aziatska Turska (Sibiriji na jugozapadu,) 3. Na jugu: Arabija, Iran, (Perzija, Atghani-stan, Beludžistan) Prednja Indija; Zadnja Indija: Na iztoku: Kina ili Kitaj, Korea, Mandžurska, Japanski otoci. U sriedini Turan (nizka Tatarska) Buhara. Mora i zalievi:

1. Na sjeveru Sjeverno ledeno more, i obski zaliev, uz sjeverozapadnu Sibiriju, zatim Karrsko more, prvašnjem žalievu na sjeverozapadu, 2. Kamčatsko more, medju Kamčatkom i sjevernom Amerikom, 3. Ochotsko more, medju Kamčatkom i Sibirijom, 4. Žuto more, medju Kinom i Koreom, 5. Japansko more, na tztoku Mandžurske, 6. Kinezko more, 7. Karpentarski zaliev, na sjevernoj obali Nove Holandije, 8. Sundajsko more, i Siamski zaliev, medju zadnjom Indijom i Novom Holandijom, 9. Bengalsko more, i bengalski zaliev med Zadnjom i Prednjom Indijom, 10. Arabsko more, i perzijski zaliev, medju Perzijom, Arabijom i Hindostanom, 11. Adenski zaliev medju

južnom Azijom i Afrikom, 12. Crveno more ili Arabski zaliev medju Arabijom i Egiptom, i Kaspičko more.

Otoci.

1. Nova Sibirija, (Sibiriji na sjeveru,) 2. Aleuti, od Kamčatske tija do Alaške, 3. Kurilski, južnomu koncu kamčatke na zapadu, Sachalin, bliže tunguzkih obalah, 5. Japanski, u pravcu Kurilah. Najveći su Jesso i Napon, 6. Formosa, nedaleko od kitajske obale, 7. Filipinski, medju njimi Luzon i Magindanao, 8. Molučki, Novoj Guinei na zapadu, Najveći Džilolo, Sundajski, molučkim na zapadu. Medju njimi Borneo, Sumatra, Java Celebes, Sumbava, Flores, Timor, 10. Nikobarski, Sumatri na sjevero zapadu. 11. Andamski, prijašnjim na sjeveru, 12. Ceylon, blizu obale južne Hindostana, 13. Lakedivi najjužnije strane Hindostana na zapadu. 14. Maledivi prijašnjim na jugu, 15. Sporadski blizu archipelaga medju njimi Rhod. 16. Cipar. u najiztočnijoj strani sriedozemnoga mora.

Jezeru:

1. Hvalinsko jezero. Dotiče se Sibirije, Turana, Irana, Kavkaza. Voda mu je slana, mnogo niže leži nego Ocean 2. Aralsko, prvashnjemu na istoku. 3 Balkaško, Aralu na istoku, 4 Dsaisansko, prijašnjemu na sjevero-istoku 5 Bajkalsko, u južnoj Sibiriji. 6. Mrtvo more, u Palestini, niže od Oceana.

Rjeke:

1. Ob, unj utiče s lieva, Irtiš; 2 Jenisej, u nju se izlieva, Angaras 3 Lena, pritoci su joj: Vitim i Aldan 4 Indigirka, 5 Kolima. Ove se izlievaju u Sjeverno ledeno pomorje. 6 Amur, postaje iz Šilke i Kerlona, 7 Hoangho, 8 Yantsekiang. Ove se izlievaju u pomorje velikoga Oceana, 9 Mekong 10 Menam, 11 Thalyen, 12 Iravaddi, 13 Brahma-putra, 14 Ganges, unj utiče: Jumua, 15 Ind. Unj se izlievaju više rjekah. 16 Šat - al - Arab ili Euftrat i Tigris. Gotovo sve imaju deltasto ili raztočno uštje. Ove se izlievaju u pomorje indičkog Oceana, 17 Kisil Irmak u Crno more, i 18 Volga, i 19 Ural. U Hvalinsko jezero Amu ili Gihon, i Sir ili Sihon u Aralsko jezero.

Gorje:

1) Himalajsko gorje, uz granicu Hindostana i Tibeta od Inda do Brahma-putre. Veliki vrhunci jesu; Everest, Kunchinjunga Dhawalagiri, Tšumalari i t. d.

2) Belur-Tag na jugozapadnoj medji Turana. K njemu se na-

nizuje na istoku nekoliko kosah kao: Kyenlin s Karakorum.

3) Mussart, vuče se od Belur-Tag-a tija do vriela Irtiševa

4) Altaj, u sjevernoj Mongolskoj i južnoj Sibiriji.

5) Da - ursko gorje. U Bajkalu na istoku.

6) Stanovo gorje. blizu Ochotskoga mora.

7) Hindu - Khuš, Iranu na sjevero - istoku.

8) Paropamis, na medji Irana i Turana iduće Hvalinskom jezeru.

9) Alborsko gorje; na jugu Hvalinskoga jezera. Najvišji brieg:

Demavend.

10) Kavkaz, medju Hvalinskim i Crnim morem. Najvišji brieg

Elbrus.

11) Taurus, u maloj Aziji.

12) Armensko gorje, na zapadu Hvalinskoga jezera.

13) Libanon, u Palestini uz obalu sriedozemnoga mora.

14) Indo - perzijsko gorje, medju Iranom i Hindostanom.

15) Ural, na medji Europe i Azije.

16) Prednjo - Indijska gorja: Vindjah i Gat.

Tiesna ili provozi:

1. Tiesno Bähringerovo, spaja sjeverno ledeno more s tihim Oceanom. 2 Malačko, spaja Bengalski zaliev, sa Sundajskim morem. 3 Ormuški put spaja Perzijski zaliev s Arabskim morem. 4 Bab - el - Mandeb, spaja Crveno i Arabsko more, 5 Svezko (Suez) Crveno sa Sriedozemnim.

Uzvisite ravnice:

1) Visina po Tibetu, visokoj Tatarskoj, Mongolskoj, Mandžurskoj i Kini. 2) Iranska, raznimi kosami ograničena. 3) Arabska, u sriednjoj i južnoj strani Arabije. 4) Peskovite pustare, u Iranu i u Arabskoj. i t. d.

Nizine:

a) Sibiriska, po većoj strani Sibirije. b) Turanska, c) Kitajska, na dolnjem Yantsekiangu i Hoanghu. d) Prednjo - Indička. e) Nizina Eufrata i Tigra, na dolnjem Eufratu i Tigru. Medju rjekami, naziva se Mezopotanija.

Glavnija mjesta:

U Sibiriji, Tobolsk, Irkutsk. U Azijatskoj Turskoj, Smirna, Brusa, Bagdad, Damask, Aleppo, Jeruzalem, Diarbekir. U kavkaskoj, Tif-

lis U Tartarskoj, Kiva, Buckara, Balk. U Kini, Peking, Nanking, Canton. U Japanu, Jeddo, Miako. Nagasaki. U Arabiji, Medina, Meka Moka. U Persiji, Teheran, Ispahan. U Beludžistanu, Kabul, Herat, U prednjoj Indiji, Pondiheri, Benares, Madras, Kalkuta, Bombay, Surate, Goa. U zadnjoj Indiji, Ava, Bangkok, Hui, Malaka. Na otoku Javi, Batavia. U sjevernom Afghanistanu. Kašmir.

§ 23. C. Afrika.

Afrika je bila poluotok Azije, kroz prokopanje pako Sveza (Sueca) posta za sebe otokom. Najveće prostranstvo ima od juga, k' sjeveru. — 10.700, miljah—. Medje današnje Afrike jesu:

Na sjeveru. Sriedozemno more, na zapadu Atlantičko more, na jugu, Južno ledeno more, na iztoku, Indičko i Crveno more.

Rtovi:

Naproti Italiji 1, Serat i Blanco; 2 na zapadnoj obali, zelena glavina, 3 na jugu u Capskoj zemlji, glavina dobre nade, 4 na istočnoj obali. rt Gardafui.

Zemlje:

Na sjevernom primorju, 1 Berberska na nju spada: Fez, Maroko, Algir, Tunis, Tripolis 2 Barka 3 Egipat. Na zapadnom primorju: 4 Senegambija 5 Gornja Guinea 6 Doljna Guinea. 7 Na južnom primorju: Kapska zemlja. 8 Na istočnomu primorju: Nubija, 9 Habeš ili Abessinija, 10 Više primorskih zemaljah, kano: Adel. Ajan, (Adžan) Zanguebar, Mozambique. Natal. i t. d. 10 U nutarnjoj Afriki: Pustara Sahara, 11 Fezzan, protežući se u Saharu od S. K. J. u slici poluotoka. 12 Sudan. (Nigracija).

Mora i zalievi:

Na sjeveru 1 Sriedozemno more i Sidranski zaliev; na zapadu Atlantičko more i Guinejski zaliev; 3 na jugu južno ledeno more; 4 na iztoku; Indičko more Adenski zaliev Crveno more, i mozanbički zaliev.

Otoci:

1 Azorsko otočje 20 s. z. d. 38 s. s. 2, Kannarinski, blizu sjeverne afričke obale. 3 Otoci zelene glavine (kapverdski). blizu te glavine. 4 Sakatora, nedaleko od Gardafujskoga rta. 4 Madagaskar, medju 12 s. i 26 s. j. i. bliže otočne obale južne Afrike. 5 Admiranski, Maskarenski, Sechellski, Comorski i. t. d. u susjedstvu Madagaskora.

Jezera:

Važnija jezera jesu: 1) Jezero Njasi, u sriednjoj strani južne Afrike. Čadsko jezero, u Sudanu. 3 Dembea ili Isana, u abysinskih planinah. 4.) Niekoliko slanih jezerah na Atlantu (Atlasu) 5.) Debbo, na iztoku Senegambye.

Rjeke:

1) Nil u Egiptu. Ova je rijeka najveća, postaje iz dviju izvornih rjekak, modraga i bielog Nila. U nju utiče Tikazze. 2.) Senegal u Senegambyi: 3.) Gambija, Senegal na jugu 4.) Rio grande, takodjer ovima na jugu. 5.) Niger, (na gornjoj strani Joliba, poslie Quoria) ili Isa. U nju utiče Čada; teče Sudanom. 6.) Kongo, u Guineji. 7.) Koanza prijašnjemu na jugu. 8.) Oranje ili Garip, na sjeveru Kapske zemlje. 9) Zambesi, u mozanbički zaliev, ili u pomorje indičkoga Oceana.

Tiesna ili putevi:

1) Bab-el-mandeb, spaja Crveno i Indičko more. 2) Provoz Madagaskara, medju Madagaskarom i obalom od Mozanbiqua. 3) Gibraltararska vrata, medju Španjolskom i sjevernom Afrikom.

Gorja:

a) Gorje Kapske zemlje, na južnom koncu Afrike. b) Lupatsko gorje, Mozambičkomu kanalu na zapadu. c) Abesinsko gorje u Habešu ili Abesyniji. Najveća kosa (istog gorja) je mjesečna planina. d) Kong u Guineji, i Kamerunska ognjevita gora. e) Atlas ili Atlant, u Berberskoj.

Nizine i stupnjevine:

U sjevernoj Afriki: Senegambijska stupnjevinna. U sriednjoj Afriki Sudanska ravnina. Pustara Sahara blizu sjevera Afrike. — Pustara Sahara nije sasvim ravna, nego ima ponešto briegovah. Nubijska visina, u Nubiji i Egiptu.

Glavnija mjesta:

U Egiptu, Cairo, Alexandrija. U Berberskoj; Fez, Maroco, Tunis Tripolis, Constantine. (Pojedine pokrajine nose takodjer ime kao i glavna mjesta). U Senegambiji; Jonkakonda. U Kapskoj, Kapstadt. U Abesyniji, Gondar. U Nubiji, Senaar, Cartum, — Ostalo su naselbine.

§ 24. D. Amerika.

Amerika proteže se od sjevera k jugu, i u tom pravcu ima

veće prostranstvo nego ikoja druga strana svijeta. Ona ima dvie velike poluotokom nalične strane: Sjevernu i Južnu, koje su spojene panamskom ili darijskom priečbom. Priečba ova ima do šest miljah u širinu.

Njezine medje jesu:

Na sjeveru, Sjeverno ledeno more, na zapadu veliki ili tihi ocean, na jugu, Južno ledeno more, na iztoku, Atlantičko more.

Poluotoci:

1.) Labrador, na sjevero iztoku. 2.) Nova Škodska, Labradoru na jugoiztoku. 3.) Florida, na jugoiztoku sjeverue Amerike. 4.) Ykatan, prijašnjemu naproti k jugozapadu. 5.) Kalifornija, pod uzporednicom Floride. 6.) Alaška, na sjeverozapadu pod uzporednicom Labradoru.

Rtovi ili glavine:

Rt Fareval na Grenlandiji. Rt Sv: Roque, ua iztočnoj obali južne Amerike. Forvardov rt i Horn na jugu. Rt Valevskog Principa i Elsonov rt, naproti Aziji, na sjevernoj strani.

Zemlje:

U sjevernoj Americi, Labrador, Kanada, Savezne države, Zemlje slobodnih Indianacah, Ruska Amerika, Mexico, i Guatemala.

U južnoj Americi, Kolumbija -- na nju spada Equador, Granada i Venezuela — Guyana, Peru, Bolivija, Chile, Patagonija, Laplatske pokrajine, Paraguajska i Brasilija.

Mora i zalievi:

1) Sjeverno ledeno more, 2) Bafinski zaliev, 3) Zaliev sv. Lovrinca 4) Mexikansko more i Mexikanski zaliev: 5) Karaibsko more Karaibski zaliev 6) Atlantičko more 7) Južno ledeno more. 8) Mirno more, 9) Panamski zaliev 10) Calitornički zaliev 11) Kamčatsko more.

Otoci:

a) Grenlandija. Americi na sjeveroiztoku. b) Sjeverni Jurjevski otoci, bafinskomu zalievu na sjeveru. c) Novi Fundland, Labradoru na jugoiztoku. d) Bahamski ili lukajski otoci, Floridi na jugoiztoku. e) Velike i male Antile. Između velikih valja napomenuti: Kubu, Jamajku, Haiti, Portoriko — ovo otočje naziva se drugim imenom i zapadna Indija — f) Falklandski otoci, bliže južnoga konca Amerike g) Ognjena zemlja, na jugu h) Chiloe, 43 s. j. š. i.) Otok majke božje 50 s. j. š.

Jezera:

Robsko jezero. Hudsanovu zalievu na zapadu. Vinipeg prijašnjem na jugu. Gornje jezero, Mihigan, Huran, Erie, Ontario. — Ovi pet su medju pokrajinami Hudsonova zalieva i Kanadom s jedne strane, i savez. državami s druge strane. U južnoj Americi: Titikaka, na južnoj medji u Perue.

Rjeke u sjevernoj Americi:

a) Makenzie, iz Robskoga jezera teče u Sjeveroledeno pomorje b) Sv: Lovrinac izlieva se u zaliev sv: Lovrinca — Niagarski slap medju Eriem i Ontariom — c) Missisipi: unj utiču: Missouri i Ohio, izlieva se u Mexikansko more. d) Rio del Norte, u Mexiki; izlieva se u Mexikansko more.

U južnoj Americi:

a) Magdalena, u Kolumbiji, izlieva se u Karaibsko more. b) Orinoko, u Kolumbiji, c) Amazonska rijeka u Braziliji. Pritoci su joj Rio negro, Ukayale, Madera, Tokantin. d) San Francesco, u iztočnoj Brasiliji. e) Laplata, iz rjekah, Paraguaja, Parane, i Uruguaja. f) Kolumbija, u pomorje velikoga Oceana.

Gorja:

1) Kordileri protežu se zapadnom stranom sjeverne i južne Amerike. U njoj ima mnogo ognjevitih gorah. Visoki briegovi u sjevernih američkih Cordilerih jesu: Popocatepetl u Mexiku; gora sv: Ilije. 60 s. š. blizu obalah velikoga Oceana, i t. d. U južnih američkih opet: Aconeagua, u Chili, Illimane i Sorate, blizu jezera Titikake, Chimborasso, blizu polutnika, i još mnogi 2) Alleghansko gorje, na iztočnoj Strani u saveznih državah. 3) Guaysko gorje bliže Orinoka 4) Brasilsko gorje, u jugoiztočnoj Brasiliji.

Putevi i tiesna:

Bähringovo tiesno, spaja sjeverno ledeno more stihim Oceanom Davisovo tiesno, spaja bafinski zaliev s atlantskim Oceanom. Magelhaenov put, medju ognjenom zemljom i Patagonijom.

Uzvisite ravnine:

Peruanska uzvisita ravnica, na njoj jezero Titikaka — Quitovska uzvisita ravnica, pod polutnikom; i Anahuačka uzvisita ravnica, u Mexiku.

Nizine:

U sjevernoj Americi.

Amerika ima najveće nizine, i nijedna strana svijeta nije tako bogata šnjima; kao što je ona.

1) Savanne. Počimlju kod mexikanskoga mora, pa se protežu medju Cordilerami i Alleghani prama sjeveru tja do vrelišta rijeke Missisipa.

2) Nizina Hudsonskih pokrajina, na Z. ograničena Stienjakom. U južnoj Americi:

1) Pampas, Tako se zovu nizine u Patagoniji i Laplatskih pokrajinah.

2) Lianos, nizine na obe strane rijeke i na zapadnoj strani Orinoka. Nazivaju ih takodjer i „Selvas.“

Glavnija mjesta:

U saveznih državah: Novi - York, Filadelfija, Baltimore, Novi-Orleans, Boston, Cincinnati, Washington.

U Kanadi, Montreal, Quebec.

U Mexiku, Mexiko.

U Guatemali, Guatemala. Nicaragua, Salvador.

Na otoku Kubi: Havana.

U Kolumbiji, Santa Fette, Bogota, Caracas, Quitto, Caiene.

U Brasiliji, Rio Janeiro, Pernabuko.

U Chili: San Jago, Valpareiso.

U Laplati, Buenos - Ayres.

U Uruguaju: Montevideo.

U Paragvaju Asuncio.

U Peru-i: Lima.

Na ostalih mjestih su naselbine.

§ 25. E Australija.

U koliko se dosad saznati moglo, sastoji ova strana svijeta iz velike cjeline. Obale su joj slabo izpretrgane morem. Najznamenitiji zalievi su joj: Južni i Karpentarski. Od zemljah poznajemo samo: Novi južni Vales, Južnu Australiju i zapadnu Australiju. Ona se naziva takodjer i Nova Holandija.

Medje su joj:

Na sjeveru i iztoku, veliki ili tihi Ocean, na jugu, Ledeno more, na zapadu Indički ocean.

Otoci:

1. Otoci Polinesije. 2. Sandvižko otočje medju njimi Ovachi. 3. Marianski otoci. 4. Carolinski. 5. Mulgraveovi. 6. Prijateljski. 7. Brodarski. 8. Družbeni. 9. Novi Hebridi. 10. Salomunovi. 10. Nova Selandija. 11. Vandimenov otok. 12. Nova Guinea.

Rjeke:

Znatne su: Muray (Marre) Labudska rijeka, i Hunter.

Jezera:

Torreus u južnoj Australiji. Slano Gairdnersko.

Gore i nizine:

U sriedi misli se da je ravnina i da ima plodnih zemaljah. Na primorskih stranah ima više kosah, koje se pokazuju, kao obgorja. Najbolje su poznate: Novi južni Vales, sa više uskih višavah, kao: Australske Alpe, Modre gore, Bukong, Liverpolska kosa.

Sjeverno iztočna briegovita zemlja.

Sjeverna gorovita zemlja.

Darling na zapadu.

Opazka. Kod Nove - Guineje znamenit je Toresov put.

Glavnija mjesta:

1 Sydney - u Novom južnom Valesu. 2 Adelaide, na južnoj obali. 3 Perth na zapadnoj obali. 4 Hobartton, u Van-Dimen zemlji. 5 Nekastle (Njukästl), na uštju Huntera. Ostale strane su naselbine najnovije.

GLAVA III.

Tursko carstvo.

A.

Tursko carstvo razprostire se u trih stranah svijeta t. j. u Europi, Aziji, i Afriki.

U Europi pripada istomu: Rumelija, Bugarija, Macedonija, Thesalija, Albanija, Bosna, Hercegovina, otok Kandija, i više otokah grčkog mora. Srbija, Rumunjska i Crna gora su vasalske države carstva.

U Aziji: Mala Azija, Syrija, Armenija, Mesopotanija, Arabska s' mjestimi Mekka, Medina.

U Afriki: Tripolis, Tunis, i Egipat. Tunis i Egipat su vazalske države.

U sriedi ovih pokrajina je prestoinica, Carigrad.

Bosna.

B.

1. Medje.

Bosna je sjevero zapadna pokrajina turskoga carstva u Europi. Medje su joj:

Na sjeveru vojnička Krajina, od koje ju dieli rijeka Sava, od Jasenovca do blizu Mitrovice, od iztoka Srbska kneževina, od juga ne-

ki dio Arbanaške, Crna Gora, i Dalmacija, a od zapada vojnička Krajina, od koje ju dieli rijeka Una, od Novog pa do Jasenovca, ostalo je suha medja, i Dalmacija.

Površje cjele ove kraljevine iznosi do 1.100 četv. zemljopisnih miljah. — 42, s. — 45, s. 15 m. duljine sjeverne, i 33, s. — 25 m. — 36 s. — 24 m. širine.*

2. Gore.**

Cjela je Bosna prepletana gorami. Sve se pako mogu na dvie grane podieliti. Jedna dolazi od preko Dalmacije i Hrvatske vojničke pod imenom dinarskih planinah, koje su ogranak od julskih; alpah a ovoj su opet ogranci: Zec, 6.800 stopah. Vranica, 5.000 stopah, Vlašić 4.000 stopah, Bjelošćica 5.500 stopah, Šćit, 3.800 stopah. Velež, 3.200 stopah, Grmeč, 3.000 stopah, Vilenica 3.000 stopah, Tisovica, 2.806 stopah. Radovan 2.000 stopah Trebević 1.500 stopah. t. d. Druga grana bosanskih gorah dolazi iz Macedonije od planine Šare, koja se proteže od balkana Ogranci znatniji su: Durmitor 8.000 stopah. Sutjenska 6.300 stopah Prokletija, 6.104 stope. Volujak, 5.900 stopah, Glieb 5.197 stopah, Plievje 5.000 stopah, Ljubešnik 4.600 stopah. S. Trojica 4.500 stopah. Galia. 4.464 stope. Gusinje 4.300 stopah i mnogi drugi.

3. Pučanstvo.

Izvadivši Jaudije i Cigane, pučanstvo je u Bosni jednoga plemena. Broji oko 1,200.000 dušah. Ono se djeli na tri vjere: Muslomanne, Krstijane iztočne i zapadne crkve, i Evreje. (Jzrailite). Službenici iztočne crkve imadu jednog Mitropolita u Sarajevu, i dvie vladike; u Zvorniku i u Mostaru. A službenici zapadne crkve dva apoštolska Vikara: u Brestovskom i u Mostaru. U varoših ima Evrejah, i do 15 hiljadah ciganah.

4. Razdjeljenje.

Vilajet Bosna razdjeljena je na sedam sandžaka, t. j. Sarajev-

* Pod imenom Bosna razumjeva se i Hercegovina, koja je 1865 Bosni prisajedinjena, i sačinjava danas sandžak Hercegovacki ili Mostarski.

** Visina briega mjeri se uvijek od površja mora, zato se i njegova visina od površja razumjeva.

ski, Travnički, Bihački Banjalučki, Zvornički, Novopazarski, i Mostarski Svaki sandžak djeli se na kadiluke; i to:

Sarajevski na: Sarajevo, Fojnica, Visoko, Kladanj. Rogatica, Višegrad, Čajniče

Travnički na: Travnik, Jajce, Jezero, Livno, Glamoč.

Banjalučki na: Banjaluka, Gradiška, Drventa, Tešanj.

Bihački na: Bihać, Ostrožac, Krupa, Kostajnica, Priedor, Starimajdan, Novoselo.

Zvornički na: Tuzla, Maglaj, Gradašac, Brčka, Bieljina, Zvornik, Srebrenica, Vlasanica.

Novopazarski na: Novipazar, Sienica, Priepolje, Novavaroš, Plevlje, Kolašin, Akova, Vasojević; Trgoviste, Mitrovica.

Mostarski na: Mostar, Konjica, Foča, Nevesinje, Gacko, Nikšić, Stolac, Bileki, Trebinje, Ljubuško Piva.

Kadiluci se dijele opet u Nahije. Nahije u obćine ili džemate.

5. Znatnija mjesta u sandžaku Sarajevskom.

U kadiluku Sarajevskom: Sarajevo, najveće, najliepše i najbogatije mjesto. Siedište trgovine i uprave. Stolica Valije, godine 1850 počeo se konsolati stranih silah nastanjivati.

U Kadiluku Fojničkom: Fojnica, na rječici Dragoći: Varoš starinska sa samostanom Franjevacah, u kom se nalazi ferman Cara Fathi Mehmeda i darovan plašt Franjevcu Zviždariću.

Istomu pripada Nahija: Kreševo, osriednje mjesto sa starim samostanom Franjevacah.

" " " Busovaća, osriednje mjesto na rjeci Korici. U kadiluku Visočkom, Visoka, na Bosni. Stara Varoš. U blizini Sudinska sa starim samostanom Franjevacah.

Istomu pripada Nahija: Vareš.

" " " Olovo. Uz nju teče potočić olovo. Nalaze se razvaline franjevačkog samostana

U kadiluku Kladanjskom: Kladanj.

U kadiluku Rogatičkom: Rogatica (čelibipazar) na Rakitnici.

U kadiluku Višegradskom: Višegrad, na desnoj obali Drine;

U kadiluku Čajničkom: Čajnić, siedište kajmakanovo.

Istomu pripada Nahija: Goražda.

U sandžaku Travničkom.

U kadiluku Travničkom: Travnik, na podnožju Vlašića, veliko mjesto. Njekoć siedište Vezirah; sad siedište mutesarifa.

U kadiluku Jajeskom: Jajce, na lijevoj obali Vrbasa sa znatnim vodopadom.

U kadiluku Jezerskom: Jezero, glavno mjesto dva satah od Jajca. Istomu pripada Nahija: Varearevo.

" " " Kupreš, prije Kazaza.

U kadiluku Livanskom: Livno. Siedište c:k: konsularske Agentije.

Istomu pripada Nahija: Duvno:

U kadiluku Glamočkom: Glamoč, na visini.

Istomu pripada Nahija: Skoplje, dolnji Vakuf.

" " " Gornji Vakuf na vrielu Vrbasa.

" " " Zenica, na lijevoj obali Bosne.

" " " Vranduk, takodjerna lijevoj obali Bosne

U Sandžaku Banjalučkom.

U kadiluku Banjalučkom: Banjaluka, glavno mjesto, siedište mutesarifa, na lijevoj obali Vrbasa.

U kadiluku Gradiškom: Gradiška (Berbir) na desnoj obali Save.

U kadiluku Drventskom: Drventa, mala varoš s' tvrdjom blizu rjeke Ukrine.

Istomu pripada Nahija: Brood, sa znatnom skelom na desnoj obali Save.

U kadiluku Tešanjskom: Tešanj, sa malom al jakom tvrdjavom.

Istomu pripada Nahija: Doboj, na lijevoj obali Bosne.

" " " Žepče: na lijevoj obali Bosne, osrednje mjesto.

U Sandžaku Bihačkom.

U kadiluku Bihačkom: Bihać, (Bišće) na lijevoj obali Une. Siedište mutesarifa.

- Istomu pripada Nahija: Kasin.
- U kadiluku Ostrožačkom: Ostrožac, na levoj obali Une.
- U kadiluku Krupanskom: Krupa, na desnoj obali Une, u blizu istomu pripada Nahija: Nova Ostrovica.
- U kadiluku Kostajničkom: Kostajnica.
- Istomu pripada Nahija: Dubica, na desnoj obali Une.
- U kadiluku Priedorskom: Pridor, na desnoj obali Sane.
- Istomu pripada Nahija: Kozarac na visini.
- U kadiluku Staromajdanskome: Starimajdan, kroz teče Stara.
- U kadiluku Novoselskom: Novoselo (Petrovce) na visini.
- Istomu pripada Nahija: Ključ, na levoj obali Sane.
- U Sandžaku Zvorničkom.
- U kadiluku Tuzlanskom: Tuzla, kod rijeke Jalle; Sjedište kajmakana, sa bunarima od soli.
- Istomu pripada Nahija: Gornja Tuzla.
- " " " Doljna Tuzla.
- U kadiluku Maglajskom: Maglaj, desno na Bosni.
- U kadiluku Gradačkom: Gradačac.
- Istomu pripada Nahija: Šamac, na desnoj strani Save.
- U kadiluku Brčkom: Brčka, na Savi, glavno mjesto trgovine, sa c. k. konsularnom agentijom
- U kadiluku Beljinskom: Beljina.
- Istomu pripada Nahija: Janja.
- " " " Brezovopolje, na Savi.
- U kadiluku Zvorničkom: Zvornik, na levoj obali Drine. Sjedište mutesarifa.
- Istomu pripada Nahija: Kozluk.
- " " " Novakasaba.
- U kadiluku Srebreničkom: Srebrenica, blizu Križevice.
- U kadiluku Vlasaničkom: Birće. (Vlasanica.)
- U Sandžaku Novopazarskom.
- U kadiluku Novopazarskom: Novipazar, varoš sa dvie tvrđave na ravnicima i sastanku rjekah; Jošanice i Raške.
- U kadiluku Sieničkom: Sienica, blizu Vape i Vuvca. Sjedi-

šte mutesarifa.

- U kadiluku Priepoljskom: Priepolje, na desnoj obali Lima.
- U kadiluku Novovaroškom: Novavaroš, osrednje mjesto.
- U kadiluku Plevljanskom: Plevlje, (Tašlidje) na desnoj strani Čehotine.
- U kadiluku Kolašinskom: Kolašin.
- U kadiluku Akovskom: Akova.
- U kadiluku Vasojevičkom: Vasojević ili Berana.
- U kadiluku Trgovištkom: Trgovište ili Rožaj.
- U kadiluku Mitrovačkom: Mitrovica, u Kosovu polju.
- U sandžaku Mostarskom.
- U kadiluku mostarskom: Mostar na podnožju Veleza planine: Skroz teče Neretva. Sjedište mutesarifa i c. k. konsulatnih agentijah.
- U kadiluku konjičkom: Konjic, na levoj obali Neretve.
- U kadiluku Fočanskom: Foča, leži kod utoka čehotine u drinu istomu pripada nahija Crkvica.
- U kadiluku Nevesinjskom: Nevesinje mjesto planinsko.
- U kadiluku Gackskom: Metohija znatno mjesto.
- U kadiluku Nikšičkom: Nikšič, sjedište kajmakamovo.
- U kadiluku Stolačkom: Stolac, pod planinom Hergudom blizu rijeke Bregave.
- U kadiluku Bilekskom: Bileki, (Bileči) malo mjesto.
- U kadiluku Trebinjskom: Trebinje, pod planinom Bilečom, golemo mjesto blizu Trebinjčice.
- U kadiluku Ljubuškom: Lubuški, varošica.
- U kadiluku Pivanjskom: Piva.
- (Sarajevski sandžak nema svoga mutesarifa, dužnost ovoga odpravlja pomoćnik valije vilajetskoga.)

6 Znatnije rijeke.

Rijeke znatnije su:

- 1 Sava djeli Bosnu sjeverno od Slavonije, primivši druge rijeke mješa se između Biograda i Zemuna s Dunavom.
- 2 Bosna najviša rijeka, od nje ime ove pokrajine. izvire ispod planine Igmana dva satah od Sarajeva i utiče kod Šamca u Savu. Pritoci su joj:

- a) Željeznica, izvire 8 satih južno od Sarajeva.
 b) Miljacka, izvire 5 satih na sjevero istočnoj strani od Sarajeva na Romaniji.
 c) Lepenica, izvire u Bitovinji.
 d) Lašva, izvire zapadno od Travnika na karaulskoj planini.
 e) Krivaja, izvire na jugozapadnoj strani Vlasanice na Ploći.
 f) Usora, izvire na Maculjskoj planini iza Očanša, 10 satih od Tešnja.

- g) Spreča, izvire 1 sat zapadno od Zvornika.
 3. Drina, postaje iz Tatre i Pive. Pritoci su joj:
 a) Sutjeska, izvire na Sutjeskoj planini.
 b) Čehotina, izvire na planini Jabuki, 3 satah istočno od Plevoja (Tašlidje).
 c) Prača, izvire na Vitezu.
 d) Janina, izvire na Ciceljskoj planini 1 sat od Čajnića.
 e) Lim, izvire na Zlebskoj gori, unj utiče Vuvac.
 f) Zepa, izvire na Zepu južno od Vlasanice.
 g) Drinjača ili Kladina, izvire na Stoborskoj planini zapadno od Kladnja.

4 Una izvire u ličkoj pukovnici kod Srbah, počamši od Novoga bosanskoga pa do Jasenovca dieli zapadno Bosnu od vojničke Hrvatske, a kod istoga varoša Jasenovca utiče u Savu. Pritoci su joj:

- a) Unac, izvire na Kotoru.
 b) Sana, izvire na Vitorogu.
 5 Vrbas, izvire u Klancu Zeca i Kladuške planine. Pritoci su joj:
 a) Piva, izvire na Vitorogu.
 b) Vrbanja, izvire na Vlašiću.
 6 Neretva, izvire u priedelju Borče na Čemerni i Jabuki 4 satah od Gacka. Pritoci su joj:
 a) Vlah, izvire na Vlah planini.
 b) Rama, izvire na Draguškoj planini.
 c) Drežnica, izvire izpod Cvršnice.
 d) Jasenica, dobiva ime u Mostarskom polju, dočim se izpod Huma provukla.
 e) Buna izvire u Blagaju blizu Mostara.
 f) Bregava, izvire u blizini od Stolca.

d) Trebižat, dolazi iz Imoskih vodah.

7. Ukrina utiče u Savu.

Ima još mnogo manjih rjekah.

7. Jezera i Bare.

Jezerah u Bosni nema velikih, a manja jesu:

a) Jezero Varoš (Golhizar) blizu Jajca.

b) Borci u Neretvi.

c) Neteka kod Drvente.

d) Prokos, blizu Fojnice.

Izim ovih ima u Skoplju i Kupresu nekoliko manjih jezerah.

Što se tiče barah, ima ih oko Save i oko Neretve sila. Najznatnije blato je mostarsko, gabelsko i Ljubuško.

8 Znatne ravnice i polja.

Najznatnije ravnice su uz rjeku Savu, Drinu, i Bosnu, a polja: livansko, grahovsko, duvansko, glamoćsko, kupreško, bilajsko, banjučko, skopaljsko, ljubuško, gabelsko, gadačko, nevesinjsko, ljubinsko, popovo polje i. t. d.

9 Upravljanje.

U prvašnje vrijeme vladala su dva vezira. Jedan je sjedio u Travniku, a drugi u Mostaru. Po sdruženju pako Bosne, Hercegovine, i Krajine u jednu pokrajinu, vlada jedan vezir i sjedi u Sarajevu. Njemu je povjerena vrhovna uprava u administrativnom, finansijskom, politično-diplomatičkom i policijskom obziru, kao i nadgledanje i izvršivanje sudejskih presudah. Imenujega Njgovo Veličanstvo Sultan. Pridodan mu je u pomoć jedan administrativni savjet (Idare medžlis) sastavljen od načelnika pravosuđu, od upravitelja financije, od mehtabéi efendije, od upravitelja spoljašnjih poslova, i šest članovah, od kojih imaju da budu trojica muslomanske a trojica nemuslomanske vjere. Predsjedatelj administrativnog savjeta sam je valija, a u njegovom odsudstvu jedan zvaničnik koga on sam opredjeli. Kao vrhovni građanski poglavar zemlje; počinjeni su mu po sandžaci mutesarifi, kajmakami i ostali načelnici. Svaki sandžak, svaki kadiluk, svaka nahija, dopaće i svako selo ima svoj savjet (medžlis) vrhu ovih svih je veliki medžlis u Sarajevu u komu valija predsjedava. Na čelu pravosuđa stoji (Mufetiš hikijam) načelnik pravosuđa naimenovan od Njegovog Veličanstva po preporuci Šeih-ul Islama, pod kojega podpa-

daju kadije. On je predsjednik glavnog građanskog suda u glavnom mjestu vilajeta (Temizi hukuk), a članovi jesu šest gradjanah, trojica muslomanske, a trojica ne muslomanske vjere. Njemu je dodat još jedan carski činovnik, pravoslavnik, kao sekretar suda.

Što se tiče glavnog kaznitelnog suda (Tahkik ili istintak) medžlis čeliri činajet) predsjedatelj je sam načelnik pravosudja, a članovi su mu šest gradjanah, trojica muslomanske a trojica ne muslomanske vjere.

U Sarajevu kao centralnom mjestu ustanovljen je i viši trgovački sud tudjaret medžlis sposebnim predsjednikom i više članovah. Ovaj je sud ustrojen po propisu trgovačkog zakona, i rješava na osnovu postojećih o tome pravilah sve one pravne poslove, koji su odnosnim zakonom njemu opredjeljeni. Isti je i apelacionalni trgovački sud u parnicama, koje mu dolaze od trgovačkih sudovah sandžački.

Svake godine biva obšte zemaljsko vjeće u centralnom mjestu sastavljeno iz članovah, biranih u svakom sandžaku po dva od muslomanske i po dva od ne muslomanske vjere. Predsjednik je Valija, koji naimenuje i podpredsjednika iz reda visokih činovnikah zemaljske vlade. Vječanje neprelazi 40 danah.

Financijalni i računski poslovi vilajeta povjereni su jednom zvaničniku koji nosi ime Muhasebedjija (upravitelj financije). On stoji pod zapovjedništvom Valije i odgovaran je ministarstvu financije.

Drugi zvaničnik upravitelj korespondencije, glavni kancelar, naimenovan carskim ukazom noseći ime Mehtubci-efendija, odpravlja zvaničnu korespondenciju vilajeta. On je čuvar vilajetskog arkiva. A uprava javnih poslovah povjerena je jednom zvaničniku, komu je dužnost da prouči odnosne planove, koje putevah, koje sgradah i da upravlja i nadgleda izvršivanje istih.

Svaki Sandžak pripada u obziru administrativnom finacialnom i policajnom vrhovnoj upravi Valije, koji ima svoga načelnika. Isti imenuje se carskim ukazom. On izvršuje uredbe i zapovjesti carske vlade, koje mu od Valije dolaze, i koje se odnose na odpravljanje njegovog zvanja. Finacialni i računski poslovi Sandžakski povjereni su jednom podupravitelju financije. (Mal-mudiru) od carske vlade imenovanom. Podčinjen je zapovjesti upravitelja financije vilajetske. Također je ustanovljeno jedno nadležateljstvo pod upravom Mal-mudira,

koje odpravlja računčke poslove Sandžatske. Tajništvo povjereno je, zvaničniku od carske vlade naimenovanom (Tahrirat-mudir) koji zvanične poslove odpravlja i na Sandžakske arkive pazi. U Sandžaku pridodan je administrativni savjet Kajmakamu. Članovi su mu: Kadija centralnog okružnog Sandžaka, muftija i šestorica članovah, trojica muslomanske, a trojica nemuslomanske vjere. Predsjednik tog suda je kajmakam, a u njegovom odsustvu jedan član koga on odabere. Kadije se imenuju carskim ukazom po predlogu Šeik-ul-islama.

Po Sandžaci postoji i građanski sud i to u glavnom mjestu. Predsjednik mu je Kadija. Članovah ima šest, od kojih su trojica muslomanske a trojica nemuslomanske vjere. Također i jedan carski činovnik, posobno od carske vlade izaslat prisjedava sjednicama tog suda. Također sastavljen je pod predsjedništvom Sandžatskog Kadije iz šest članovah i kazniteljni sud. Članovi su 3 muslomanske a 3 nemuslomanske. Osim ovih ima svaki Sandžak svoj trgovački sud pod predsjedništvom posebnog predsjednika i izvjestnim brojem članovah. Isto tako i po okružjah ima okružni načelnik imenovan od carske vlade. On izvršuje vladine zapoviedi dolazeći od Valije ili Kajmakama. Ima dva tajnika, koji računčke poslove vode. Svako Okružje ima svoj savjet, komu je predsjednik okružni načelnik, članovi. Kadija, obštinski poglavari, okružni tajnik i četiri člana.

Dapaće i u svakom selu ima dva muhtara od obštine. I ona ima svoj medžlis pod imenom Ihtihar medžlis, (savjet starešinah) u komu nemogu biti više od dvanaest, a manje od tri člana. Vojnički vrhovni upravitelj ima također svoje sjedište u Sarajevu, i njemu su podčinjeni paše i ostali častnici.

10. Različni Proizvodi.

Bosna je dčbra i plodovita zemlja, sva je skoro izpreplitana planinama, po kojih su šume, nu ipak ima i poljah, koja se obraduju i siju. Osim toga obilna je Bosna podzemnim blagom (bogatstvom), kojega mnoge zemlje neimadu.

Najviše se sije kukuruz, ječam, pšenica, i zob; pomanje proso, helda, raž, pirevina, bar, sirak, i pirinač (u ljubuškom polju.) Proizvadjava svake ruke voća kao: šljive od više vrstih, kruške, jabuke, breškve, tunje, smokve; i ostalo južno voće (u Hercegovini). Zatim izobiljuje raznim dijvim voćem kao: eskorušami, borovnjacami, keste-

novi, mušmulami, divjimi jabukami, kruškami, i trešnjami; Ima i vinogradah, osim malo u posavini samo u Nahiji neretvanskoj, banjalučkoj i rame, zatim oko Mitrovice.

Sije se dosta, duhana i broća; ruja ima po planinah dosta kao i mnogo liekovitih travah. Što se tiče stoke, nalazi se: ovacah, kozah, govedah, konjah, krmadih, zatim kokošah, tukah, gusakah, i patakah.

Zvieradi ima suviše, kao: medjedah, vukovah, jazavacah, lisicah, zecovah, srnah, divokozah, divji prasacah, vjevericah, vidrah, kunah, tvorovah, i t. d.

Bosna je izmedju ostalih obilna rudami, kanoti; gvoždjem, srebrom, olovom, bakrom, miedom, sumporom, živom, hrzmom i t. d. Osim toga ima dosta rudnih vodah, koje su stanovnicima od velike koristi, ozdravljajuć ih od mnoge bolesti, kao što su: Kiseljaci, zatim toplice, i ostale liekovite vode, kojih podosta ima.

O ČOVJEKU.

D

Od svih stvorenjah na svijetu razlikuje se čovjek uzvišenim preimućtvom, što je na sliku božansku stvoren, t. j. što je obdaren neumrlom dušom, koja razum i slobodnu volju imade. Izvan ovih nutarnjih preimućtvah razlikuje se on još i upravnim svojim uzrastom, i hodom, plemenitim izraznim obličjem, svojim jezikom, i moćju govorenja.

Premda vas čovječanski rod od jednoga obćenitoga praotca proizlazi, ipak nalazimo u njem kako po tjelu, tako i po duhu velikih razlikah.—Što se tjela tiče: različno podnebjje, u kojem čovjek pribiva uzrokuje, razlike, u veličnji i boji tjela, i u potezih lica ujevoja. Što se tiče duha, ima čovjek mnogo nagnutja k izobraženju: koje se mnogim samo učenjem i vježbanjem postići može, zato se kako pojedini ljudi, tako i čitavi narodi glede duševne i ćudoredne izobraznosti jako razlikuju. Glavno srjedstvo izobraženja je jezik, kojim se koji narod služi, tako, da čim je jezik, kojega naroda izobraženij, tim se je i sam narod na veći stupanj prosviete popeo, a tako je naopako. Čovjek može svagdje živjeti. Bog ga nije ograničio kao zaostale stvorove, na koju zemljopisnu širinu i dužinu, niti na ko-

ju hranu, koja bi ga na njeke predjele samo vezati mogla, već mu da-de, da na cijeloj zemlji živi.

Od živućih na ovoj zemlji ljudih razlikujemo pet plemenah;

1. Bielo ili kaukazko pleme. Ono stanuje u Evropi, sjevernoj Afriki, jugozapadnoj Aziji, a ponešto i u novom svijetu.

2. Žutoljasto ili mongolsko pleme. Prebiva u istočnoj Aziji, u sjevernoj nekoj strani Evrope i Amerike.

3. Ethiopsko ili crnačko pleme. Po srednjoj i južnoj Africi i stranom u Australiji.

4. Malajsko ili crnomanjasto. Na Malaki, indički i australski otoci i na Msdagaskaru.

5. Crveno ili američko pleme u Americi.

Broj ljudih i njihovo razdieljenje po svijetu.

E.

Obično se misli da ima do 1.300. milijunah ljudih. Od toga pripada.

1. Evropi preko 272, milijunah.

2. Aziji " 756 "

3. Africi " 230 "

4. Americi " 70 "

5. Australiji " 2 "

U obziru vjere razlikuju se ljudi jedni od drugih jako. U odće nezna se do sada naroda, koj nebi više kakovo bitje t. j. Boga, ili više takovih poznavao i nada svim štovao. Jednog Boga štjuje gotovo polovica čovječanskoga naroda: a druga polovica klanja se krivim Bogovom. Na pose su pako ljudi: 1. ili poganske, 2. ili krstjanske, 3. ili muhamedanske, 4. ili židovske (evrejske) vjere.

Glede jezika vlada na zemlji velika različenost. Oni narodi koji su medju sobom srodni, govore sličnimi jezici. Jezici su koreniti ili izvedeni, živi ili mrtvi: i svih skupa ima ih do 860. Od ovih ima ih u Evropi 53. u Aziji 153. u Africi 115. u Americi 422, u Oceanii. 117.

Administrativno razdielejne vilajeta i pučanstva.

Sandžaci.	Okružja	Broj dušah:						
		Muslo- manah.	krsnja- nah za- pad. c.	krsnja- nah isto- čne crk.	jevreah.	eiganih.	ukupno.	
I Sarajevski.	Sarajevo, Fojnica, Visoko Kladanj Ro- gatica, Višegrad, Čajniče.	66800	19780	32300	1680	5400	126040	
II Travnički	Travnik, Jajce, Je- zero, Livno, Gla- moć.	53150	51806	51200	320	800	157276	
III Banjalučki	Banjaluka Gradiš- ka Drventa Tešanj.	31960	21300	134180	60	200	187700	
IV Bihački.	Bihač, Ostrožac, Rrupa, Kostajnica, Pridor, Starimajdan Novoselo.	70800	6801	83400	85	410	161496	
V Zvornički.	Fuzla, Maglaj, Gra- dašac Bréka Bielji- na, Zvornik, Sre- brenica Vlasanica.	102230	36600	89380	—	1080	229290	
VI Novopa- zarski	Novipazar, Sienica, Priepolje, Novava- roš, Plevje, Kolašin, Akova, Vasojević, Trgovište Mitrovica	61150	—	79948	95	307	142000	
VII Mostarski	Mostar, Konjica Fo- ća Nevesinje Gacko Nikšić, Stolac, Bile- ki, Trebinje, Ljubu- ško, Piva.	56000	49217	101348	65	1340	207970	

Ukupno 442170 m. 185504 k. z. 571756 k. i. 2305 j. 10437 c.

Dakle svega stanovnikah 1.211.772.

141 500